До разової спеціалізованої вченої ради
Національної академії внутрішніх справ

РЕЦЕНЗІЯ

рецензента – кандидата юридичних наук, доцента, доцента кафедри цивільного права та процесу Кирдана Богдана Васильовича на дисертацію Кругляка Костянтина Борисовича «Сторони у цивільному процесі України», подану на здобуття освітньо-наукового ступеня доктора філософії у галузі знань 08 Право, за спеціальністю 081 Право

Актуальність дослідження. В сучасних умовах розвитку правової системи та реформування судової влади України питання визначення учасників судового процесу набуває особливої актуальності. Важливість дослідження питань, пов'язаних з загальними та спеціальними правами, обов'язками та процесуальним статусом сторін у цивільному процесі, обумовлена необхідністю забезпечення справедливого, неупередженого та своєчасного розгляду і вирішення цивільних справ. Особливо актуальними є питання про права сторін, баланс процесуальних можливостей позивача та відповідача, що суттєво впливають на ефективний захист порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави. Ця тема набуває додаткової значущості у зв'язку з впровадження європейських стандартів у цивільному судочинстві України.

Новизна представлених теоретичних результатів проведених здобувачем досліджень. Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що дисертація є першим після новелізації цивільного процесуального законодавства України комплексним дослідженням інституту сторін у цивільному процесі України.

Авторові на підставі власних оригінальних досліджень, проведених на належних методологічних засадах, вдалося сформулювати низку вагомих для науки і практики положень, які характеризуються науковою новизною.

Серед наведених здобувачем положень, що відповідають критеріям наукової новизни, варто в цілому підтримати такі.

Вперше обґрунтовано, що у своєму становленні та розвитку інститут сторін у цивільному процесі України пройшов декілька етапів, які у цілому співпадають з етапами становлення державності на території України, як-от: 1) зародження правового регулювання інституту сторін у нормах римського приватного права, що супроводжувалося правовою регламентацією концептуальних засад процесуального статусу сторін у цивільному процесі (позивача та відповідача), процесуального механізму забезпечення явки сторін до суду, а також меж дії законної сили судових рішень (I ст. – V ст.); 2) правове регулювання інституту сторін в епоху Середньовіччя нормами канонічного права, що характеризувалося впровадженням таких принципів судового процесу як добросовісність та співпраця суду і сторін під час розгляду справи (V ст. – початок XIX ст.); 3) правова регламентація інституту сторін нормами цивільного процесуального законодавства інших держав, характерними особливостями якої стали: правове регулювання спеціального цивільного процесуального статусу сторін, деталізація інституту представництва, встановлення можливості інстанційного перегляду судових рішень за ініціативою сторони, правова регламентація процесуальних строків, а також порядку проведення судових дебатів (початок XIX ст. – 1963 р.); 4) правове регулювання інституту сторін нормами цивільного процесуального законодавства УРСР, що характеризувалося закріпленням принципу процесуальної рівності сторін, а також інститутів процесуальної співучасті, заміни неналежної сторони та процесуального правонаступництва (1963 р. – 2004 р.); 5) подальший розвиток правового регулювання інституту сторін у нормах цивільного процесуального законодавства України, що опосередковувався, зокрема: розширенням та уточненням переліку загальних та спеціальних цивільних процесуальних прав сторін; оновленням дефініції цивільної процесуальної правоздатності у контексті уточнення цивільних процесуальних прав, здатність мати які становить її зміст; правовою

регламентацією умов процесуальної співучасті; новелізацією інституту заміни неналежної сторони тощо (2004 р. – 2017 р.); 6) новелізація правового регулювання інституту сторін у нормах цивільного процесуального законодавства сучасної України, що характеризується: новелізацією класифікаційних груп учасників судового процесу; регламентацією інституту зловживання процесуальними правами, а також забезпечення захисту прав малолітніх або неповнолітніх осіб під час розгляду справи; законодавчим визначенням належних відповідачів у певних категоріях цивільних справ, а також запровадженням новітніх процедур примирення сторін (медіації, врегулювання спору за участю судді тощо) (2017 р. – до сьогодні).

Вперше визначено, що спільне цивільне процесуальне право сторін примиритися може бути реалізовано у двох формах: а) процесуальній, тобто у визначеному ЦПК України процесуальному порядку, у тому числі під час застосування процедури врегулювання спору за участю судді; б) непроцесуальній, шляхом застосування процедури медіації. Водночас, процесуальні наслідки примирення сторін незалежно від форми, у якій воно було здійснено, є однаковими, як-от: а) укладення мирової угоди в порядку, визначеному ст. 207 ЦПК України; б) відмова позивача від позову (п. 1 ч. 2 ст. 49 ЦПК України); в) визнання позову відповідачем (п. 1 ч. 2 ст. 49 ЦПК України); г) звернення позивача до суду із заявою про залишення позову без розгляду (п. 5 ч. 1 ст. 257 ЦПК України).

Вперше обґрунтовано положення про те, що у випадку об'єднання в одне провадження декілька справ за позовами одного й того самого позивача до різних відповідачів або різних позивачів до одного й того самого відповідача, процесуальна співучасть виникає, якщо ці вимоги є пов'язаними між собою підставою виникнення, що співвідноситься із такою умовою виникнення процесуальної співучасті як виникнення прав та обов'язків кількох позивачів чи відповідачів з однієї підстави. Водночас, у разі залучення до участі у справі співвідповідача за клопотанням позивача процесуальна

співучасть виникає незалежно від наявності умов, за яких вона допускається (ч. 2 ст. 50 ЦПК України), адже наявність таких умов презюмується.

Удосконалено зміст спеціального цивільного процесуального статусу сторін, який складається із таких елементів, як-от: індивідуальні спеціальні цивільні процесуальні права; спільні спеціальні цивільні процесуальні праві; спільні спеціальні цивільні процесуальні обов'язки; спеціальний цивільний процесуальний інтерес.

Удосконалено наукове судження, що цивільний процесуальний статус співучасника залежить від підстав виникнення процесуальної співучасті. За загальним правилом, процесуальний співучасник наділяється загальним та спеціальним цивільним процесуальним статусом сторони – позивача або відповідача – залежно від того, на якій стороні виникає процесуальна співучасть. Водночас, у випадку виникнення процесуальної співучасті на підставі ч. 1 ст. 51 ЦПК України, тобто у разі залучення судом до участі у справі співвідповідача за клопотанням позивача, залучений у порядку ч. 1 ст. 51 ЦПК України співвідповідач, поряд із загальним та спеціальним цивільним процесуальним статусом, наділяється особливим цивільним процесуальним суб'єктивним правом клопотати про розгляд справи спочатку.

Дістало подальшого розвитку положення про те, що ознаками сторін цивільної справи є: 1) матеріально-правовий статус сторін як дійсних або ймовірних суб'єктів дійсного або ймовірного матеріального правовідношення; 2) наявність між сторонами спору про право, який є предметом розгляду і вирішення у порядку цивільного судочинства; 3) вчинення сторонами процесуальних дій, які є підставою для виникнення, розвитку та припинення цивільного судочинства, у яких найбільш повно виявляється один із основних принципів цивільного процесу – принцип змагальності сторін, що полягає у рівності сторін щодо здійснення їх процесуальних прав та обов'язків, передбачених законом, зокрема обов'язку довести обставини, які мають значення для справи і на які сторона посилається як на підставу своїх вимог або заперечень, крім випадків, встановлених законом.

Дістало подальшого розвитку розуміння того, що цивільну процесуальну правосуб'єктність слід розглядати як: а) універсальну правову категорію, тобто як здатність особи бути учасником цивільного процесу; б) спеціальну правову категорію – здатність особи бути учасником цивільного процесу у конкретному процесуальному статусі, наприклад, сторони цивільної справи.

Дістало подальшого розвитку доктринальне тлумачення категорії цивільного процесуального обов'язку сторін добросовісно користуватися процесуальними правами, який слід розуміти як міру необхідної поведінки, що виявляється у здійснення сторонами процесуальних дій з метою досягнення визначеної законом процесуальної мети.

На підставі наведених положень автором розроблено пропозиції щодо оптимізації цивільного процесуального законодавства України, зокрема пропонується викласти у новій редакції правові норми, що їх містять: ст. 46, ч. 1 ст. 47, ч. 5 ст. 51 ЦПК України, а також доповнити правову норму, що її містить ст. 430 ЦПК України, частиною третьою.

Наведені вище й інші елементи наукової новизни в сукупності забезпечують належний загальний рівень дисертаційної праці К.Б. Кругляка.

Наукова обґрунтованість положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Сформульовані у дисертації наукові положення та висновки є продуманими й обґрунтованими. Вони стосуються усіх аспектів проблематики дисертації. Такий підхід успішно реалізований завдяки правильно сформульованій меті дослідження, якою є визначення юридичної природи та розроблення теоретичних основ інституту сторін у цивільному процесі України.

Досягненню мети дисертаційного дослідження передувало розв'язання таких завдань: проаналізувати стан наукової розробки проблеми та охарактеризувати методологію дослідження інституту сторін у цивільному процесі України; простежити еволюцію правового регулювання інституту сторін у цивільному процесі України; проаналізувати інститут сторін у

цивільному процесі зарубіжних країн; сформулювати поняття та виокремити ознаки сторін у цивільному процесі України; дослідити цивільну процесуальну правосуб'єктність як передумову виникнення цивільного процесуального статусу сторін; надати загальну характеристику цивільному процесуальному статусу сторін; проаналізувати спеціальний цивільний процесуальний статус сторін; виокремити особливості цивільного процесуального статусу процесуального співучасника; охарактеризувати цивільний процесуальний статус неналежного відповідача та процесуального правонаступника; виробити пропозиції щодо удосконалення цивільного процесуального законодавства України.

Ознайомлення із змістом роботи дає підстави для висновку, що поставлені завдання дисертантом успішно виконані, а мета – досягнута.

Логічно визначені об'єкт і предмет дослідження, а також комплекс поставлених взаємопов'язаних наукових завдань дозволив створити успішні передумови для якісного виконання дисертаційної праці.

Методологічний арсенал дослідження, що охоплює загальнонаукові та спеціальні методи пізнання правових явищ (зокрема аналізу та синтезу, індукції та дедукції, абстрагування, догматичний та порівняльно-правовий), дозволив К. Б. Кругляку вивчити основне коло проблемних питань, сформулювати висновки і науково-обґрунтовані пропозиції щодо удосконалення цивільного процесуального законодавства України.

Потрібно наголосити, що наукові розробки автора ґрунтуються на основних положеннях Стратегії розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021–2023 роки, затвердженої Указом Президента України від 11 червня 2021 р. № 231/2021, а також передбачено річними планами науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт Національної академії внутрішніх справ на 2021–2025 рр.

У зв'язку із цим можна відзначити оригінальність, самостійність та наукову новизну рецензованої роботи та використання автором власних підходів до розв'язання цілої низки питань.

Це засвідчує, що викладені у дисертації наукові положення, висновки та рекомендації є обґрунтованими та достовірними. У цілому ступінь наукової новизни дослідження, обґрунтованість наведених у ньому положень, висновків і рекомендацій відповідають вимогам до дисертацій на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право».

Оцінка змісту дисертації, її завершеність у цілому, оформлення. Робота складається з анотацій, переліку умовних позначень, вступу, трьох розділів, що охоплюють дев'ять підрозділ, висновків, списку використаних джерел. Така структура є логічною та доречною. У кожній структурній частині дисертації матеріал викладений достатньо чітко й аргументовано. Текст дисертації виконаний науковим стилем української мови із дотриманням сучасного правопису.

Перший розділ дисертації присвячено дослідженню загальнотеоретичних та методологічних засад інституту сторін у цивільному процесі. У межах даного розділу визначено науковий стан розробки та методологію дослідження інституту сторін у цивільному процесі України та проведено еволюцію правового регулювання інституту сторін у цивільному процесі України, а також проаналізовано зарубіжний досвід інституту сторін у цивільному процесі.

У другому розділі роботи надано загальну характеристику сторонам у цивільному процесі України.

Зокрема, визначено, що сторони цивільної справи - це суб'єкти цивільних процесуальних правовідносин, які, реалізуючи принцип змагальності цивільного судочинства, вчиняють у суді певні процесуальні дії, які є підставою для виникнення, розвитку та припинення цивільного судочинства, з метою розв'язання спору про право, що виник із дійсних або ймовірних матеріальних правовідносин, дійсними або ймовірними суб'єктами яких вони є. А також визначено, що ознаками сторін цивільної справи є: матеріально-правовий статус сторін як дійсних або ймовірних суб'єктів дійсного або ймовірного матеріального правовідношення; наявність між

сторонами спору про право, який є предметом розгляду і вирішення у порядку цивільного судочинства; вчинення сторонами процесуальних дій, які є підставою для виникнення, розвитку та припинення цивільного судочинства, у яких найбільш повно виявляється один із основних принципів цивільного процесу – принцип змагальності сторін, що полягає у рівності сторін щодо здійснення їх процесуальних прав та обов'язків, передбачених законом, зокрема обов'язку довести обставини, які мають значення для справи і на які сторона посилається як на підставу своїх вимог або заперечень, крім випадків, встановлених законом.

У третьому розділі досліджено спеціальний цивільний процесуальний статус сторін, який складається із таких елементів, як-от: індивідуальні спеціальні цивільні процесуальні права; спільні спеціальні цивільні процесуальні праві; спільні спеціальні цивільні процесуальні обов'язки; спеціальний цивільний процесуальний інтерес. Також визначено в даному розділі цивільний процесуальний статус процесуального співучасника, а також цивільний процесуальний статус неналежного відповідача та процесуального правонаступника.

Основні результати дослідження достатньо повно висвітлено у розгорнутих та аргументованих висновках.

У зв'язку із цим можна відзначити оригінальність, самостійність та наукову новизну рецензованої роботи та використання автором власних підходів до розв'язання цілої низки питань.

Повнота викладу основних результатів дисертації в наукових публікаціях, зарахованих за темою дисертації. Основні положення та висновки, що сформульовані в дисертації, відображено у 7 наукових публікаціях, серед яких 3 статті, опублікованих у виданнях, включених МОН України до переліку наукових фахових видань з юридичних наук, 4 тезах наукових доповідей, оприлюднених на міжнародних науково-практичних конференціях.

Зміст і характер наукових публікацій відповідають вимогам МОН України. Тези доповідей автора на міжнародних науково-практичних конференціях засвідчує достатній рівень апробації результатів дисертації.

Відсутність (наявність) порушення академічної доброчесності. За результатами вивчення дисертації та опублікованих праць не виявлено ознак порушення вимог академічної доброчесності. У тексті дисертації автором викладено зміст власних досліджень. У випадках використання в тексті роботи наукових результатів, ідей, думок і матеріалів інших авторів, здійснено належним чином оформлені посилання на їх публікації.

Реального або потенційного конфлікту інтересів у рецензента щодо здобувача, його наукового керівника та інших членів разової ради немає.

Теоретичне і практичне значення результатів дослідження полягає у використанні та можливості використання розроблених пропозицій та висновків: у науково-дослідній роботі – під час проведення подальших наукових розвідок у сфері цивільного процесуального права; у законотворчій діяльності – в процесі оптимізації цивільного процесуального законодавства України та інших держав; у правозастосовній діяльності – під час розгляду і вирішення цивільних справ позовного провадження; в освітньому процесі – при викладанні навчальної дисципліни «Цивільний процес», а також при підготовці відповідних навчально-методичних матеріалів.

Вищевикладене є підставою для загальної позитивної оцінки дисертації Кругляка Костянтина Борисовича «Сторони у цивільному процесі України» як самостійного наукового дослідження з актуальної і важливої для науки цивільного процесуального права проблеми.

Дискусійні положення дисертації та зауваження щодо її змісту. Позитивно оцінюючи актуальність проведеного дисертантом дослідження, наукову новизну, обґрунтованість і достовірність, достатньо високий теоретичний рівень і практичну значущість його результатів, слід висловити таке судження.

1. Так, у науковій новизні, автором *вперше* визначено, що спільне

цивільне процесуальне право сторін примиритися може бути реалізовано у двох формах: процесуальну (примирення) та непроцесуальну (медіацію). Проте, зазначена позиція потребує додаткового обґрунтування з точки зору їхньої правової природи та відмінностей. Зокрема, виникає питання, чим зумовлена відмінність між процесуальною та непроцесуальною формами примирення, якщо наслідки обох варіантів є ідентичними.

2. Визначення обов'язку сторін «нести ризик настання наслідків» є загальним і потребує уточнення щодо конкретних ризиків і процесуальних наслідків, які можуть настати в результаті невиконання цього обов'язку. Зокрема, незрозуміло, яким чином суд зобов'язаний сприяти сторонам у розумінні цих ризиків, зокрема через інформування та (або) роз'яснення правових наслідків у порядку передбаченому ЦПК України.

3. Щодо уточнення процесуальної співучасті та умов її виникнення, слід зазначити, що положення про процесуальну співучасть потребує детальнішого дослідження умов залучення співвідповідача у разі клопотання позивача. Наприклад, висновок про презумпцію наявності умов для виникнення співучасті видається недостатньо обґрунтованим, враховуючи, що ч. 2 ст. 50 ЦПК України встановлює певні вимоги для цього.

Висловлені зауваження мають дискусійний характер і суттєво не впливають на загальну високу оцінку дисертаційної роботи.

Таким чином, вищевикладене є підставою для загальної позитивної оцінки дисертації Кругляка Костянтина Борисовича «Сторони у цивільному процесі України» як кваліфікованої наукової праці на правах рукопису, що містить наукові положення, нові науково обґрунтовані теоретичні результати проведених дисертантом досліджень, які мають істотне значення для галузі знань 08 «Право», зі спеціальності 081 «Право», а також свідчить про особистий внесок здобувача в науку та характеризуються єдністю змісту.

Загальний висновок. Дисертаційне дослідження Кругляка Костянтина Борисовича на тему «Сторони у цивільному процесі України» на здобуття ступеня доктора філософії з галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081

«Право», є самостійною кваліфікаційною науковою працею, яка виконана ним особисто, містить нові науково-обґрунтовані теоретичні результати проведених досліджень, що мають важливе значення для розвитку науки цивільного процесуального права.

Дисертація відповідає спеціальності 081 «Право» та вимогам Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44 (зі змінами, внесеними постановами Кабінету Міністрів України від 21 березня 2022 року № 341, від 19 травня 2023 року № 502), а також Вимогам до оформлення дисертацій, затверджених наказом Міністерства освіти і науки України від 12 січня 2017 року № 40 (із змінами, внесеними згідно з Наказом Міністерства освіти і науки України від 31 травня 2019 року № 759), а її автор – Кругляк Костянтин Борисович, на основі публічного захисту заслуговує на присудження ступеня доктора філософії в галузі знань 08 «Право», за спеціальністю 081 «Право».

Рецензент:

Доцент кафедри цивільного права та процесу
Національної академії внутрішніх справ
кандидат юридичних наук, доцент **Богдан КИРДАН**